

dan faydalanıp yazdığı ve çeşitli konuları ele aldığı seyahatnâmesidir. Zeyyânî en hacimli eseri olan seyahatnâmesini hayatının son yıllarında yazmaya başlamış ve seksen altı yaşında iken tamamlamıştır (1233/1818). Eser müellifin kendi biyografisiyle ailesine ayırdığı ve seferlerinden bahsettiği bölüm; siyer-i nebî, Endülüs tarihi, Bilâdüşşam, İstanbul'un fethi, Osmanlı Devleti ve Kuzey Afrika tarihine tahsis ettiği bölüm; seyahat ettiği şehirler (İstanbul, Vehrân, Tunus, Dimaşk, Kahire, Kudüs, Medine, Mekke), bu şehirlerdeki tarihî eserler, şehirlerin coğrafi durumu vb. konularda bilgi verdiği bölüm olmak üzere üç kısma ayrılabilir. Daha çok gözlemlerine dayanan son bölümde Ayyâşî, Yûsî, Hâlid b. İsa el-Belevî, İbn Nübâte el-Mısırî'nin seyahatnâmelerinden ve çeşitli tarih kitaplarından da yararlanmış. Bu bakımdan eser müellifin gezdiği İslâm dünyası ve özellikle Mağrib için en önemli seyahatnâmelerden sayılır. Ayrıca Filâlîler tarihi ve Fas-Osmanlı ilişkileri hakkında önemli bir kaynaktır. Eser Abdülkerîm el-Filâlî tarafından yayımlanmıştır (Rabat 1967, 1991). **4.** *Tuḥfetü'l-hâdi'l-muḥrib fi ref'i nesebi şürefâ'i'l-Mağrib*. Fas şeriflerinin soy kütüğüne dair olan eseri Reşid ez-Zâviye neşretmiştir (Rabat 1429/2008). **5.** *et-Tâc ve'l-iklîl fi me'âsiri sultânî'l-celîl Süleymân b. Muhammed b. 'Abdillâh b. İsmâ'il* (Rabat Kraliyet Sarayı Ktp., nr. 616; Rabat Umumi Ktp., nr. K 241). **6.** *El-fiyetü's-sülûk fi vefeyâtî'l-mülûk* (Rabat Umumi Ktp., nr. K 224). **7.** *Tekmilü't-tercemân fi hilâfeti Mevlây 'Abdirrahmân* (Rabat Kraliyet Sarayı Ktp., nr. 2751). **8.** *Cevheretü't-ticân ve fehresetü'l-yâkût ve'l-lü'lü'i ve'l-mercân fi zikri'l-mülûki'l-'Aleviyyin ve eşyâhi Mevlây Süleymân* (Rabat Umumi Ktp., nr. K 112). Zeyyânî'nin kaynaklarda daha başka eserleri de zikredilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zeyyânî, *et-Tercemânetü'l-kübrâ fi aḥbârî'l-mâ'mûr berren ve bahren* (nşr. Abdülkerîm el-Filâlî), Rabat 1412/1991, neşreden giriş, s. 29-47; a.mlf., *et-Tercemânü'l-muḥrib 'an düveli'l-meşriḳ ve'l-mağrib* (nşr. ve trc. Roger le Tourneau), Aix-en-Provence 1977; Selâvi, *el-İstikḫşâ*, VIII, 93; É. Lévi-Provençal, *Les historiens des Chorfa*, Paris 1922, s. 142-208, 404; a.mlf., "Zayyânî", *EL²* (İng.), XI, 490-491; R. le Tourneau, "al-Zayyânî, historien des sa'diens", *Etudes d'orientalisme dédiées à la mémoire de Lévi-Provençal*, Paris 1962, II, 631-637; Faik Reşit Unat, *Osmanlı Şerhleri ve Sefâretnâmeleri* (nşr. Bekir Sitki Baykal), Ankara 1968, s. 137-141; Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Mağribî'l-'Arabî*, Rabat 1979, II, 157-162; Abdullah Kennûn, *Meusû'atü meşâhiri ricâl'l-Mağrib*, Beyrut 1414/1994, I/2, s. 7-39; Nâsirüddin Saidûnî, *Mine't-türâşi'l-târi-*

hi ve'l-coğrafi li'l-garbi'l-Islâmî, Beyrut 1999, s. 476-486; a.mlf., "ez-Zeyyânî, Ebû'l-Kâsım b. Aḥmed b. 'Ömer", *Mu.AÜ*, XI, 405-407; Muhammed el-Fâsî, "el-Kâtibü'l-vezîr Muhammed b. 'Oşmân el-Miknâsî", *Mecelletü Tıṭvân*, sy. 5, Rabat 1960, s. 16-24.

İSMÂİL CERAN

ZEYYÂNİLER

(bk. ABDÜLVÂDİLER).

ZEYYÂT, Ahmed Hasan

(أحمد حسن الزيات)

(1885-1968)

Mısırlı eğitimci,
edebiyatçı ve gazeteci.

2 Nisan 1885'te Dekahliye kazasına bağlı Talhâ'nın merkezi Demîre köyünde doğdu. Tarımla uğraşan bir ailenin çocuğudur. Babası Mısırlı bir aileden, annesi de aslen Medine'den Talhâ'ya göç etmiş bir aileden gelir. İlk eğitiminden sonra Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi. Gözleri zayıf olan hocası onu dinî kasideleri okumakla görevlendirince çeşitli toplumlarda şiir okumaya başladı. Bunun üzerine babası oğlu için Mütenebbî divanını temin ettiği gibi onu halk hikâyeleri okumaya teşvik etti. 1898'de Ezher'e girdi. Burada kaldığı on yıl içerisinde iki arkadaşları Tâhâ Hüseyin ve Mahmud Zenâtî ile birlikte klasik Arap edebiyatına yöneldi. Bu üç arkadaş, Ezher'deki edebiyat derslerini takip ettiği gibi Mısır (Kahire) Üniversitesi'ndeki edebiyat derslerine ve Kahire'deki edebiyat meclislerine de katıldı. İlgilendikleri alanlar ve Ezher'in gelenekçi yapısına karşı çıkan mizaçları yüzünden Ezher'den uzaklaştırılma noktasına geldiler. Buradaki son yıllarında Seyyid b. Ali el-Mersaffî'nin Arap edebiyatı dersleri sırasında, insanların Hz. Muhammed'in kabrini tavaf etmesini "çürümüş kemikler etrafında dönmek" diye niteleyen Haccâc b. Yûsuf'u diğer öğrenciler küfürle suçlarken Zeyyât ile iki arkadaşı suçlamaya katılmadı. Bu durum Ezher'de hem öğrencilerin hem de hocaların onlara karşı tavrı almalarına, hatta onları küfürle suçlamalarına yol açtı. Ancak Kahire Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye başkanı Ahmed Lutfî es-Seyyid'in araya girmesiyle Ezher'den atılmaktan kurtuldular.

Ahmed ez-Zeyyât ve iki arkadaşı Ezher'i bitirdikten sonra Mısır Üniversitesi'ne girdiler; burada ünlü şarkiyatçılara talebelik ettiler. Böylece klasik Arap edebiyatı ile modern Batı edebiyatı onların beslendiği

iki kaynak oldu. Zeyyât, Ezher'deki son yılından başlayarak 1914'e kadar Kahire'de Fransız okullarında Arap dili öğretmenliği yaptı. Bu arada kendisi de Fransızca öğrendi ve Fransız edebiyatına hayran kaldı. Alman şairi Goethe'nin *Die Leiden des jungen Werthers* adlı eserini, ardından Lamartine'in *Raphaëline* ve diğer Fransız yazarlarından bazı hikâyeye ve şiirleri Arapça'ya tercüme etti. Daha sonra İbrâhim Abdülkâdir el-Mâzîni, Abbas Mahmûd el-Akkâd, Ebû Şâdfî gibi dönemin önemli simalarıyla tanıştı ve panislamist Abdülaziz Çâviş'in kurduğu lisede Arapça dersleri vermeye başladı; 1919 Mısır millî hareketini destekleyen broşürler hazırlayıp yayımladı. 1922'de Amerikan Üniversitesi'ne Arap Dili Bölümü başkanı olarak tayin edildi. Bu dönemde Kahire'deki Fransız Hukuk Mektebi'ne kaydoldu ve son yılını Paris'te okudu. 1929-1933 yıllarında Bağdat'ta Yüksek Öğretmen Okulu'nda derslere girdi. Bağdat'taki bu tecrübeleri onu olgunlaştırdığı gibi Mısır kamuoyunu Arap milliyetçiliği yönünde bilinçlendirmeye sevketti. Kahire'ye döndükten sonra haftalık edebiyat dergisi *er-Risâle*'yi çıkarmaya başladı (1933-1953). Dergi bu yıllardaki kültürel hayatın önemli bir figürü durumuna geldi. Ardından *er-Rivâye* dergisini yayımladı. 1954 yılından vefatına kadar *Mecelletü'l-Ezher*'in editörlüğünü yaptı. 1946'da Kahire Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye'ye üye tayin edildi. Lecnetü teysîri'l-kitâbe, Lecnetü Mu'cemi elfâzi'l-Kur'ân, Lecnetü'l-lehecât, Lecnetü'l-Mu'cemi'l-vasîf gibi bilimsel komisyonlarda görev yaptı. 1962'de Mısır'da edebiyat dalında devlet takdiri ödülü kazandı. 1963'te Sanat ve Edebiyat Yüksek Şûrası üyeliğine seçildi. 12 Haziran 1968 tarihinde Kahire'de öldü.

Özellikle Fransız edebiyatından derinden etkilenmesine rağmen Zeyyât hiçbir zaman Mısır'daki yenilikçi edebiyatçılar arasında sayılmadı. Hatta yenilikçi edebiyata karşı uyarıcı bir konum sergilediği de söylenebilir. İfade tarzı daha çok "makâme" üslûbuna yakın edebî / sanatlı nesirdir. Kendisi aceleyle hazırlanmış basit eserleri şiddetle eleştirmiştir. 1942'de "Difâ'ani'l-belâğa" adıyla bir dizi makale yayımladı ve burada klasik belâğatın özellikleriyle edebî değerlerini inceledi. Selâme Mûsâ bu incelemelerle *el-Belâğatü'l-'aşriyye ve'l-lugatü'l-'Arabiyye* adlı eseriyle (Kahire 1945) karşılık verdi. Zeyyât eski-yeni tartışmalarında eski edebiyatın savunuculuğunu yaparken milliyetçi-kavmî edebiyatın karşısında durdu (Brugman, s.

ZEYYÂT, Ahmed Hasan

385). Onun hem fikrî hem edebî seyri uzun hayatı boyunca farklı renklerle bezendi. Emperyalizm karşıtı tutumlardan Arap milliyetçiliğine, Mısırlılık düşüncesinden sosyalist düşüncelere kadar uzanan ve döneminde modern Arap dünyasında tartışılan hemen her konudan etkilendi. Ancak bu farklı ve yer yer çelişkili tutumlar karşısında bir kültür olarak İslâm'ı, Arap milliyetçiliğini ve "yaşayan geçmiş" kavramına dahil bütün değerleri savundu. Batılı değerleri de bu ilkeler çerçevesinde dikkate aldı. Ancak I. Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı devletlerin Arap coğrafyasındaki tutumları yüzünden anti-emperyalist söylemlere yakınlık duyarak kültürel içeriği İslâmî değerleri de ihtiva eden bir Arap birliği anlayışına daha yakın durdu.

Eserleri. Bir makale yazarı olarak öne çıkan Ahmed Hasan ez-Zeyyât'ın makalelerini bir araya getirdiği kitapları yanında telif ve tercüme eserleri de vardır. 1. *Târîhu'l-edebi'l-ʿArabî*. Zeyyât 1916 yılında kaleme aldığı eserinde Arap şiiri ve nesrinin Câhiliye, İslâm, Emevî ve Abbâsî dönemleri, Türk dönemi ve modern dönemdeki durumunu inceler. Ders kitabı olarak hazırlanan eserde edebî ürünlerin sanat değeri üzerinde durulmamıştır. Müellif eserin girişinde edebiyat tarihinin bir ilim dalı olarak modern Arap kültüründe yeni doğduğunu, eserini edebiyata yeni başlayanlar için kaleme aldığını, dolayısıyla ayrıntılara değil ilkeler ve yöntemle ilgili bilgiler verdiğini söyler. Bununla birlikte eser seçilen egemen olduğu edebî bir üslûpla yazılmıştır. İlk defa 1917'de Kahire'de yayımlanmış, daha sonra defalarca basılmış, 1985'te Beyrut'ta 29. baskısı gerçekleştirilmiştir. 2. *Diâʿ ʿani'l-belâğa* (Kahire 1945). Zeyyât bu eserde üslûp eleştirisi yapar ve kusursuz edebî üslûbun özelliklerini açıklar; bunun için de çift yönlü bir metodun izlenmesi gerektiğini düşünür: Öncelikle ilk dönem Arap klasiklerinde görülen belâğata geri dönmek, ardından modern Arapça ifade gücünü Batı edebiyatının şaheserleriyle beslemek. Eserde belâğatın yadırganma sebepleri, doğal-yapaylık, belâğatta kural-zevk ilişkisi, lafız-mâna ilgisi, üslûpta dilin doğası, bazı Fransız ediplerinin üslûp hakkındaki görüşleri, üslûpta asalet, icâz, armoni, halk dili, sembolik dil taraftarları ve bunların eleştirisi gibi meseleler ele alınmıştır. Bazı araştırmacılar Zeyyât'ın bu eserinde kendi yazılarında izlediği yöntemini tanıttığını ileri sürerler. 3. *Fî Uşûli'l-edebe: Muḥâḍarât ve maḳâlât fi'l-edebi'l-ʿArabî* (Ka-

hire 1946). Arap edebiyatına dair dersler ve konferans metinleriyle bazı makalelerini kapsar. Eserde, 1932'de Bağdat'ta verdiği iki konferanstan binbir gece masallarının kaynaklarının analiziyle edebî zevkin oluşum faktörlerine dair olanı dikkat çeker. 4. *Vaḥyü'r-Risâle* (I-IV, Kahire 1940, 1944, 1950, 1952). Zeyyât'ın *er-Risâle* dergisinde 1933-1952 yılları arasında yayımladığı makalelerini içerir. Her cildi 90-100 makaleyi ihtiva eden dört ciltlik bu eseriyle 1953'te devlet ödülüne lâyık görülmüştür. 5. *Fî Dav'i'r-Risâle*. Müellifin değişik dergilere yazdığı makalelerinin bir araya getirilmesiyle oluşmuştur (Kahire 1963). 6. *Âlâmü Ferter*. Alman yazarı John Wolfaneg'in hikâyesinin Fransızca'sından tercümesidir (Kahire 1919). 7. *Mecmû'a mine'l-kıssaş ve'l-kaşâ'id* (baskı yeri ve tarihi yok). Guy de Maupassant, Alfons Dödet, Lamartine, Victor Hugo, Chatobriant gibi Fransız yazar ve şairlerinin hikâye ve şiirlerinden çevirileri kapsar.

Ahmed Hasan ez-Zeyyât hakkında birçok monografi yazılmıştır: Cemâleddin el-Âlûsî, *Edebi'z-Zeyyât fi'l-İrâk* (Bağdat 1971); Ali M. el-Fakî, *el-Kâtib Ahmed Hasan ez-Zeyyât* (Kahire 1972), *Ahmed Hasan ez-Zeyyât ve Mecelletü'r-Risâle* (Kahire 1981); Ni'met Rahîm el-Azzâvî, *Ahmed Hasan ez-Zeyyât kâtiben ve nâkıden* (Bağdat 1982), *Eşerü'z-Zeyyât fi'l-yaḳazatî'l-ʿArabîyye* (baskı yeri ve tarihi yok); M. Receb Beyyûmî, *Ahmed Hasan ez-Zeyyât beyne'l-belâğa ve'n-naḳdî'l-edebi* (Riyad 1405/1985); Şükrî M. Ay-yâd, *Ahmed Hasan ez-Zeyyât* (Kahire 1885-1968); M. Nebî Hicâb, *ez-Zeyyât şâ-ḫibü'r-Risâle* (Kahire 1988).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed İsmailoviç, *Felsefetü'l-İstiḫrâk ve eşerü-hâ fi'l-edebi'l-ʿArabîyyi'l-muʿâşir*, Kahire 1980, s. 395-399; Ni'met Rahîm el-Azzâvî, *Ahmed Hasan ez-Zeyyât kâtiben ve nâkıden*, Bağdat 1982; Ni'mât Ahmed Fuâd, *Ḳimâm edebîyye*, Kahire, ts. (Âlemü'l-kütüb), s. 175-232; J. Brugman, *An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt*, Leiden 1984, s. 329-330, 382-386; M. Mehdi Allâm, *el-Mecma'iyûn fi ḫamsine ʿâmen*, Kahire 1406/1986, s. 41-44; Abdürrahîm el-Kettânî – Abdülazîz Bağdâd, *el-Müfid fi terâcimi'ş-suʿarâ' ve'l-üdeba' ve'l-ulemâ' ve'l-fukahâ'*, Dârülbeyzâ 1421/2000, s. 57-58; A. Goldschmidt, *Kâmûsü terâcimi Mısrî'l-ḫadîşe* (trc. Abdülvehhâb Bekir), Kahire 2003, s. 289-291; M. Râşid en-Nedvî, "Ahmed Hasan ez-Zeyyât: el-Kâtibü'l-fennân", *Mecelletü'l-Mecma'î'l-ilmîyyi'l-Hindî*, XIV/1-2, Aliğarh 1991, s. 103-120; D. Walker, "Egypt's Liberal Arabism: The Contribution of Ahmed Hasan az-Zayyât", *RO, L/1* (1996), s. 61-98; a.mlf., "Egypt's Arabism: Ahmed Hasan az-Zayyât: From Islam's Community to the Wide Pan-Arab Nation in the

1930's and 1940's", *Studia Arabistyczne i Islamistyczne*, IV, Warszawa 1996, s. 28-71; Abdülkerîm M. Hüseyin, "ez-Zeyyât (Ahmed Hasan)", *el-Mevsû'atü'l-ʿArabîyye*, Dimaşk 2004, X, 461-462.

ŞÜKRAN FAZLIOĞLU

ZEYYÂT, Habîb

(حبيب الزيات)

Habîb b. Nikola b. İlyâs
ez-Zeyyât ed-Dimaşki
(1871-1954)

Suriyeli tarihçi ve araştırmacı.

5 Aralık 1871'de Şam'da doğdu. Rum Katolik cemaatine mensup köklü ailesi kilise hizmetinde önemli rol oynamaktaydı. Öğrenimini Şam'da tamamladı. Tarihe olan merakından dolayı eğitimi esnasında Şam Zâhiriyye Kütüphanesi'ndeki yazmalar üzerinde çalışarak kendini bu alanda geliştirdi. Bir müddet Şam'da Osmanlı Bankası'nda çalıştı. Ardından istifa ederek İskenderiye'ye yerleşti ve kardeşiyle birlikte ticarete başladı. I. Dünya Savaşı esnasında bir süre İspanya'da yaşadı. Geçimini temin edecek bir gelire sahip olduktan sonra ticareti bırakıp kendini ilmî çalışmalara verdi. Özellikle tarih alanında inceleme ve araştırmalar yaptı. Suriye'de Zâhiriyye, Sidnâyâ, Ma'lûle ve Yebrûd ile Avrupa'da Paris, Londra, Berlin, Viyana, Escorial, Vatikan gibi nâdir el yazmalarının bulunduğu kütüphanelerde incelemelerde bulundu. Bu sırada pek çok el yazması ve basılı kitap toplayarak kendi kütüphanesini oluşturdu. Fransız bir hanımla evlenip Nice şehrine yerleşti ve araştırmalarını burada devam ettirdi. II. Dünya Savaşı'nın ardından malî durumu bozulunca Şam'a döndü. Burada vaktinin büyük kısmını Zâhiriyye ve Fransız Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü kütüphanelerinde inceleme yapmakla geçirdi. 14 Ocak 1954 tarihinde Ni-ce'te öldü.

Çalışmalarını daha çok mensup olduğu Doğu hristiyanlarının tarihi ve kültürü üzerine yoğunlaştıran Zeyyât müslüman tarihçilerin kaleme aldığı ilk elden kaynakları kullanmış, bu sebeple Doğu hristiyanlarıyla ilgili çok önemli eserler ortaya koymuştur. İslâm fetihleriyle Memlûkler'in yıkılışına kadar olan zaman diliminde ve özellikle Abbâsîler döneminde Doğu hristiyanlarının tarihini incelemiştir. Araştırmalarında müslüman edip, tarihçi ve şairlerin hristiyanlarla ilgili rivayetlerini eserlerinde temel kabul etmiş, Doğu hristiyanlarının tarihi ve kültürüyle alakalı pek çok karanlık noktayı aydınlatmış, eserleri şarki-